

***Posebna znanja i veštine u radu
sa decom u građanskim stvarima i
komunikacija sa decom u sudu***

Nada Šarac RZSZ

Partnerstvo UNICEF-a, Centra za prava deteta, Pravosudne akademije i Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu (2014-2017)

- Istraživanje „Kako do pravosuđa po meri deteta – Položaj deteta u građanskim sudskim postupcima u Republici Srbiji“
- Cilj : sagledavanje položaja deteta u porodičnopravnim stvarima u sudskoj praksi, odnosno postupanja organa starateljstva u porodičnopravnim sporovima
- Ključni nalaz: **nedovoljno poštovanje prava deteta na participaciju i najbolji interes** u građanskim sudskim postupcima.

SADRŽAJ PREZENTACIJE

- ***Vrednosti za koje se zalažemo***
- ***Važna saznanja o dečjem razvoju***
- ***Važnost uspostavljanja dobrog odnosa sa detetom koje se pojavljuje na sudu***
- ***Sugestije za vodjenje intervjua/uzimanje iskaza sa/od (mlađeg) deteta***

Vrednosti za koje se zalažemo

- Dete i njegova dobrobit moraju uvek biti na prvom mestu.
- Sigurnost i bezbednost deteta se mora osigurati u svakom okruženju
- Sva deca imaju jednaka prava kada su u pitanju uslovi kojima se podstiču različiti aspekti njihovog razvoja.
- Individualnost i osobenost svakog deteta se razume i uvažava

VREDNOSTI...

- ▶ **Uvažavanje različitosti** podrazumeva prihvatanje i promovisanje ličnog, kulturnog, jezičkog i porodičnog identiteta svakog deteta
- ▶ Sva deca **imaju inherentan razvojni potencijal i snage** nezavisno od njihove trenutne situacije ili stanja. Deca su bogata potencijalima, kompetentna, jaka i moćna, ona su agensi sopstvenog razvoja i učenja.

VREDNOSTI...

- Svakom detetu se stvaraju mogućnosti za punu participaciju u procesu donošenja odluka koje ga se tiču.
- Dete dobija **stalnu podršku** za aktivno učešće u svim aktivnostima koje ga se tiču.
- **Puna participacija i suštinska uključenost, odnosno mogućnost da aktivno utiče na proces donošenja odluka koje ga se tiču.**

Važna saznanja o dečjem razvoju

Tri ključna pitanja razvoja :

- ❖ **Da li se razvoj karakteriše kontinuiranim, postepenim kvantitativnim promenama ili podrazumeva diskontinuitet, tj. niz kvalitativnih transformacija**
- ❖ **Da li je razvoj prvenstveno vođen genetskim činiocima, odnosno nasleđem i sazrevanjem ili je spoljašnja sredina glavni izvor promena?**
- ❖ **Po čemu se ljudi međusobno razlikuju i koliko su te karakteristike stabilne tokom vremena?**

Razvojne faze

- koncept „razdoblja ili razvojne faze”
- pod razdobljima se misli na jedinstvene faze razvoja s karakterističnim ponašanjima, kognitivnim i drugim psihičkim funkcijama
- svi ljudi prolaze kroz ista razvojna razdoblja prema čvrsto određenom hronološkom redosledu (genetika i/ili okolina mogu ubrzati ili usporiti brzinu prelaska iz jednog razdoblja u drugo)
- razdoblja se posmatraju kao hijerarhijska, integrativna i univerzalna

Razvojni zadaci

- Razvojni zadaci su veštine, znanja i stavovi koje osoba treba da usvoji kako bi mogla efikasno funkcionisati na način koji se smatra zrelim u određenom razvojnom periodu života.
- U tom smislu svako razdoblje ima svoje razvojne zadatke.
- Osobe koje ne reše dati razvojni zadatak na zadovoljavajući način, nastavljaju da se sa tim „bore“ i kasnije u životu.
- Kriza- na svakom stadijumu razvoja/rešavanju razvojnog zadatka, može doći do teškoća i prolaznih neuspeha u formiranju stabilnog identiteta (Erikson)

Tri glavna razvojna perioda

- granice među njima nisu čvrsto određene, prelaz iz jednog u drugi period je promenljiv i individualan i unutar svakog postoje izvesne razlike.
- Rano detinjstvo
- Srednje detinjstvo (od sedme do desete god.)
- Adolescencija

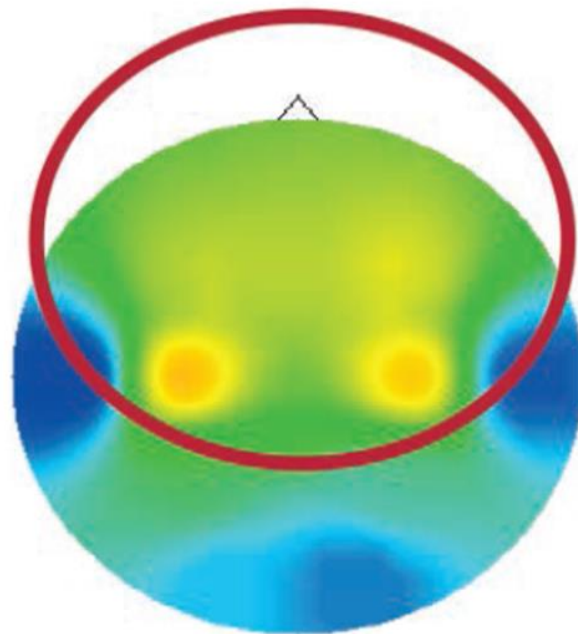
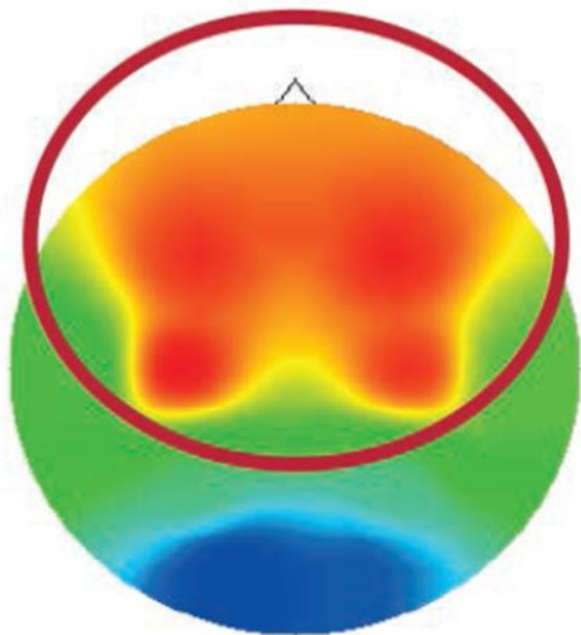
Posledice nepovoljnih uslova odrastanja dece

- rana negativna iskustva mogu oslabiti razvoj mozga.
- istražujući moždane aktivnosti uz pomoć elektroencefalografa (EEG) naučnici su otkrili da deca koja dolaze iz brižnog porodičnog okruženja pokazuju snažnije električne aktivnosti, od dece koja su provela prve godine života u uslovima ekstremne zanemarenosti

Posledice nepovoljnih uslova odrastanja dece

- Deca koja odrastaju u izrazito nepovoljnim uslovima, izložena su višim nivoima stresa, koji se često naziva „**toksični stres**”.
- Ta deca mogu imati manje razvijenu sposobnost razmišljanja i regulacije sopstvenih emocija.
- Do toksičnog stresa može doći kada se dete fizički ili emocionalno kažnjava, kada se izlaže nasilju, zanemarivanju ili zlostavljanju

Efekti duboke deprivacije na mozak

Rezime

- ▶ deca u svakoj fazi svoga razvoja imaju jedinstvene potrebe i zaslužuju posebnu pažnju kako bi razvila sve svoje potencijale.
- ▶ postoji opšti, generalni razvojni put kroz koji sva deca prolaze, ali sva deca ne prolaze kroz njega na isti način, istim tempom /brzinom
- ▶ razumevanje da postoje individualne razlike u brzini i stilu razvoja je važno saznanje i u situacijama kada kreiramo i primenjujemo različite programe koji imaju za cilj da podstaknu proces dečjeg razvoja

Predpostavke u vezi dece – svedoka u sudskim procesima

- Podrška svedocima je neophodno za funkcionisanje sudova
- Deca mogu biti vrlo dobri svedoci
- Svedočenje dece je drugačije od svedočenja odraslih
- Za nas je jednostavnije da se adaptiramo na dečje potrebe nego da se deca adaptiraju na naše

Predpostavke...

- Svako dete svedok ima pravo da bude saslušano na način koji je najbolje adaptiran za decu (sudnice s ekranom i sl)
- I pored razvijenih tehničkih sredstava (ekran) važne su veštine razgovora s decom
- Pripremljeni svedok za svedočenje je efikasniji svedok
- Neka deca ne treba ili ne mogu da svedoče na sudu

Svedočenje dece je drugačije od svedočenja odraslih

- Kao i odrasli, sudske procedure su stresne i za decu
- Kao i odrasli, deca zaboravljaju detalje
- Kao i odrasli, deca mogu da se zaplaču, uplaše i sl

ALI DRUGAČIJA JE

- Njihova sposobnost da razumeju pravni sistem, njegov jedinstven rečnik i rituale, kako se komunicira i procesuiraju informacije
- Njihov način govora, razumevanja, misaonog procesuiranja
- Njihova reakcija na traumu
- Njihova (ne)sposobnost da sebe zastupaju

Šta znamo o deci svedocima

- Većina dece svedoka svedoči o nekome koga poznaje... (“konflikt lojalnosti”)
- Što su starija deca znaju bolje o sudu i procesima suda
- Odrasli ponekada potcenjuju znanje dece
- Deca, kao i odrasli, misle da nekada znaju više nego što je to činjenica
- Većina dece svedočenje/davanje iskaza doživljava vrlo stresno

Šta znamo o deci svedocima

- Anksioznost pred svedočenje se može smanjiti pripremnim procedurama
- Unakrsno ispitivanje je najzahtevniji deo procesa
- Neki stilovi unakrsnog ispitivanja smanjuju valjanost odgovora
- Decu možemo obučiti da budu efikasniji svedoci

INTERVJU

- *Razgovor predstavlja najprirodniji način uspostavljanja i negovanja profesionalnih odnosa između stručnjaka i osobe sa kojom taj stručnjak radi.*
- *Svaka profesija koristi široke mogućnosti razgovora prilagođavajući ga svojim potrebama i zadacima.*
- *Razgovor koji se vodi u službene svrhe, koji služi jasno definisanom profesionalnom cilju naziva se “**intervju.**”*

Intervju ima četiri ključna obeležja:

- *Profesionalni cilj kome intervju služi,*
- *Odgovarajući intenzitet i prirodu odnosa, tzv. recipročni dijadni odnosi između intervjuera i intervjuisanog*
- *Strategije koje intervjuer primenjuje da bi, uz poštovanje etičkih i profesionalnih standarda, ostvario postavljeni cilj*
- *Temu odnosno prirodu problema koji je u fokusu razmatranja*

VAŽNO...

- *rad sa decom svedocima i/ili žrtvama nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja je posebno delikatan (uključuje i mlađe kategorije dece)*
- *deca su bila izložena traumatičnim iskustvima, često od strane najbližih.*
- *takva deca su zbunjena, zaplašena, konfuzna i zatvorena ,razvijaju nepoverenje prema drugima, naročito prema odraslima;*

- *razgovor sa decom radi prikupljanja dokaza o eventualnom zlostavljanju praćen je dodatnim stresom za dete, odnosno stalno prisutnom mogućnošću tzv. sekundarne viktimizacije;*
- *kvalitet, validnost i pouzdanost prikupljenih podataka jako mnogo zavise od znanja i veštine intervjuera.*

- *nije svejedno da li dete daje prvi i jedini iskaz o događaju, ili je prinuđeno da o tome priča u više navrata, sa različitim osobama u različitim uslovima i u različite svrhe.*
- *Ako je potrebo sa detetom razgovarati u više navrata onda je jako značajno da se oni koji vode takve razgovore uzdrže od sugestivnih, navodećih pitanja ili tumačenja (sprečavanje „kontaminacije“ detetovog sećanja)*

Da li je dečje svedočene pouzdano i validno?

- *Jedno od pitanja koje muči stručnjake iz ove oblasti jeste: da li je, do koje mere i pod kojim uslovima dete u stanju da obezbedi validan i pouzdan iskaz*

- *Postoje čvrsti dokazi da su (i mlađa) deca sposobna da daju punovazan iskaz, kao i to da i sasvim mala deca (imaju manji obim pamćenja i slabije veštine izrazavanja) još uvek mogu obezbediti validne i pouzdane iskaze.*
- *Međutim da bi se to obezbedilo neophodno je dobro poznavanje razvojnopsiholoških karakteristika dece različitih uzrasta i mogućnosti korišćenja određenih tehnika u intervjuisanju te dece*

SUGESTIJE ZA VODJENJE INTERVJUA (SA MLAĐOM DECOM)

- *Neophodno je osnovno znanje o razvojnom stupnju deteta*
- *Jezik usklađen razvojnom stupnju deteta*
- *Jednostavna i jasna pitanja.*
- *Nikada ne postavljati više od jednog pitanja.*
- *Budite sigurni da dete razume pitanje*
- *Budite prihvatajući, smireni i podržavajući*
- *Budite objectivni i neutralni*

DETE

- *Vreme i uslovi usklađeni sa potrebama deteta*
- *Uputstvo roditeljima za pripremu deteta*
- *Detetu objasniti svrhu i uslove vodjenja intervjua i kako će se podaci beležiti i čuvati*
- *Precizirati ulogu roditelja*
- *Ne intervjuisati dete koje ima limitiran govor, ili je pod stresom*

INTERVJU/Faze

- *Uspostavljanje kontakta sa detetom*
- *Utvrditi u kojoj je dete razvojnoj fazi*
- *Upoznavanje deteta sa pravilima intervjuisanja*
- *Uvodjenje glavne teme: “Zasto si ti danas, ovde”*
- *Zatvaranje intervjua*

USPOSTAVLJANJE KONTAKTA

- *DETE uglavnom govori*
- *Tehnike otkravljanja, razbijanje leda*
- *Uvezbavanje intervju situacije, probni intervju*

- *Povećava produktivnost i validnost informacija tokom pravog intervjuja*

TEHNIKE ZA USPOSTAVLJANJE KONTAKTA

- *Recite detetu svoje ime kao i šta radite*
- *Uverite se da se dete oseća prijatno na samom početku intervjua, postavljajući mu neutralna pitanja*
- *Kazi mi nesto o sebi i porodici*
 - *Ime*
 - *Ko čini tvoju porodicu*
 - *škola*
 - *Omiljene teme*

- *Trazite od deteta da opise neke skorašnje događaje;*
 - *Rođendan*
 - *Raspust*
 - *Vreme odlaska u krevet*
 - *Vreme večere*

OSNOVNA PRAVILA

- *Recite detetu vaše ime i da je vaš posao da razgovarate sa decom o stvarima koje su im se desile*
- *„Danas je moj posao da tebe bolje upoznam i da saznam vise o načinu na koji ti živiš...“*
- *Recite detetu da se intervju snima na kasetu, tako da ce sve biti zapamćeno*
- *Recite detetu ko posmatra intervju i zašto*
- *Objasnite detetu kako će se voditi intervju i koja su pravila*

JA NE ZNAM...

- *Mozda ću postaviti neka pitanja na koja ti ne znaš odgovor. Ne brini zbog toga. Ja i ne očekujem da ti znaš odgovore na sva moja pitanja. Samo reci “Ja ne znam” ukoliko ne znaš odgovor. Ukoliko znaš odgovor, onda želim da mi ga kazeš...*

JA NE ZNAM...nastavak

- *Hajde da vezbamo to! Ako ja pitam "Kako se zove moj pas?" Ti ćeš odgovoriti ... (sacekajte za odgovor)*
- *To je u redu. Ako ne znaš odgovor, samo reci: "Ne znam".*

NE RAZUMEM....

- *Ako postavim pitanje koje ne razumeš, pitanje koje ti zvuči čudno, samo kaži “Stanite, ja ne razumem”.*
- *Onda ću ja pokušati da pitam na drugi način.*
- *Ja samo hoću da ti odgovoriš na pitanje ako ga razumeš.*

Ne razumem- nastavak

- *Hajde da vežbamo to! Ako ja kazem: “Koliko žaba ima nogu” ti ćeš reći....*
- *To je u redu. Ako ne razumeš, reci: “Stanite, ja ne razumem to pitanje.”*

PONOVLJENA PITANJA

- *Ponekada ću te pitati isto pitanje više puta. To ne znači da si mi ti dao/dala pogrešan odgovor. To samo znači da ja hoću da budem sigurna da sam te dobro razumela.*
- *Ako ti nekoliko puta postavim isto pitanje ti mi samo reci istinu. Reci mi šta se zaista desilo, čak iako si mi već ranije rekao. Hoćeš li?*

ISPRAVLJANJE GREŠAKA

- *Ja ponekad napravim grešku. Ako ja kažem nešto što je pogrešno molim te slobodno me ispravi.*
- *Vežbajte tako što ćete nazvati dete pogrešnim imenom a ono će vas ispraviti.*

RECI ISTINU ...

- *Želim da mi kažeš šta osećaš/misliš ili šta se stvarno dogodilo, čak i ako si nekom drugom ranije rekao drugačije. Danas, želim da mi kažeš šta se STVARNO dogodilo.*

RECI ISTINU ...

- *Nemoj mi reci nešto “kaobajagi”*
- *Nemoj nagađati o događajima*
- *Nemoj mi reći nešto što ti je neko drugi rekao da mi kažeš*
- *Veoma je važno da mi danas kažeš istinu.*

VEŽBA ISTINA/LAŽ

- *Hoću da budem sigurna da znaš šta je istina a šta laž*
- *Možeš li mi svojim rečima objasniti razliku*
- *Hajte da vidimo jedan primer, ako ja kazem “Ja sam muškarac”, da li je to istina ili laž? (sačekati odgovor)*
- *Ako ja kazem “Ja sam žena” da li je to istina ili laž (sačekati odgovor)*

VEŽBA ISTINA/LAŽ - nastavak

- *Ja vidim da ti razumeš razliku između istine i laži i da je to veoma važna razlika*
- *Ja želim da mi ti za vreme našeg današnjeg razgovora kažeš samo istinu, i samo o stvarima koje su ti se zaista dogodile. Hoćeš li?*

ISPITIVANJE DEČJEG RAZVOJNOG NIVOVA

- *Gde se dete nalazi u odnosu na svoj razvojni period i svoje godine*
- *Ispitivanje opštih veština:*
 - *Sposobnost da broji*
 - *Sposobnost da identifikuje boje*
 - *Sposobnost da imenuje delove tela*
- *Razumevanje bazičnih koncepata*
 - *U/Izvan*
 - *Gore/Dole*
 - *Preko/Ispod*
 - *Unutrašnjost/Spoljašnjost*

ISPITIVANJE DEČJEG RAZVOJNOG NIVOVA - nastavak

- *Dečje razumevanje koncepta (vezanog za zlostavljanje)*
 - *Veće/manje*
 - *Suvo/mokro*
 - *Mekano/tvrdo*

ZASTO SI TI DANAS OVDE?

Slobodan iskaz

- *Dajte detetu na znanje da menjate temu kako bi izbegli zbunjivanje deteta*
- *Sada, kada se znamo bolje, želim da mi kažeš da li ti znaš zašto si danas ovde*

Slobodan iskaz - nastavak

- *Kaži mi razlog zbog koga si danas došao kod mene da razgovaramo.*
 - *Postavljaću ti pitanja da ti pomognem da mi kažeš*
 - *želim da čujem o svim detaljima kojih se možeš setiti od početka do kraja*

Slobodan iskaz - nastavak

- *Ako prvi zahtev nije uspešan pokušajte sledeće:*
 - *Ja razumem da te je nešto povredilo. Veoma je važno da mi kažeš šta te je povredilo*
 - *Ovo je mesto gde deca mogu da kažu ako ih je nešto povredilo*
- *Nikada ne forsirajte dete da govori*

VRSTE PITANJA

- ***Otvorena***
- ***Zatvorena***
- ***Sugestivna***
- ***Usmeravajuca***
- ***Iznudjeni izbori***
- ***Visestruka***

Način postavljanja pitanja...

- *Pored vrste pitanja, i način na koji se pitanja formulišu može značajno uticati na odgovore dece .
Konkretna pitanja kao što su: Ko? Šta? Gde?- dobro razumeju deca već na uzrastu od tri godine.*
- *Odgovori na pitanja: Kada? i Koliko? zahtevaju od deteta određena znanja i sposobnost procene (vremena, težine, visine, udaljenosti, lokacije) za koju dete nije spremno pre perioda školskog uzrasta.*

- *pitanja: Zašto? Kako to? - zahtevaju razvijeniji stepen apstraktnog mišljenja, na njih najpotpunije odgovaraju deca starijeg školskog i adolescentnog uzrasta*
- *ova pitanja treba postaviti oprezno s obzirom na to da deca mogu da ih dožive kao optužujuća (npr. „Zašto si išao u park”? ili „Kako ti se to desilo”?).*

Otvorena pitanja

- *Otvorena pitanja su najbolja za uzimanje iskaza/evidenciju i prikupljanje podataka*
- *Minimiziraju rizik da interjueer prenese na dete svoje misljenje*
- *Odgovori na otvorena pitanja su jako dobri, gotovo slicni odgovorima koji su rezultat slobodnog secanja, koje je najbolja forma secanja.*
 - *Znam da si se skoro preselio. Reci mi o tome?*

Zatvorena pitanja

- *Zatvorena pitanja daju relativno uzan dijapazon odgovora, i odgovori se obično sastoje od jedne reči ili kratke fraze*
- *Zatvorena pitanja su druga kategorija po kvatitetu odgovora i dobro je da prate otvorena pitanja ili slobodna secanja.*
 - *Koje je boje bila njegova kosa?*

Iznuđeni izbori

- *Ovaj tip pitanja ostavlja intervjuisanom detetu veoma mali broj alternativa od kojih moze da izabere odgovore koji u sustini ne moraju da sadrze ispravnu opciju.*
 - *Da li više voliš čaj, limunadu ili toplu čokoladu?*

Visestruka pitanja

- *Visestruka pitanja su ona pitanja koja pitaju o vise stvari odjednom*
- *“Da li si ga video? Da li je on stajao? Da li je imao kaput na sebi?”*
- *Glavni problem sa ovom vrstom pitanja je sto ljudi ne znaju na koji deo pitanja da odgovore*
- *Cesto su zbunjujuca*
- *Uvek postavljajte jedno po jedno pitanje*

Usmeravajuca pitanja

- *Nekorektno vode intervjuisano dete ka odgovoru.*
 - *“Ti si rekao svojoj mami da te je on uplašio, zar ne?”*
 - *Mora da te je on.....*
 - *Kako te je onda on.....*

Zatvaranje intervjuja

- *Dati pregled glavnih tačkaka dečjeg iskaza ili opisa*
- *Potvrditi za svaki deo iskaza da li ste dobro čuli i razumeli dete*
- *Recite detetu da će se ono verovatno, kasnije setiti više detalja i da vi želite da znate o njima*
- *Pitajte dete da li ima neko pitanje za vas*
- *Zahvalite se detetu na razgovoru koje je imalo sa vama.*

Zatvaranje - nastavak

- *Vratite se na neutralne teme razgovora sa detetom, kao npr. Šta ce dete raditi nakon intervjua, o kućnim ljubimcima, hobijima ili nekim drugim aktivnostima*
- *Nemojte davati detetu nikakva obećanja, pogotovo ne ona koja ne možete ispuniti*
- *Ukoliko mislite da će biti neophodno da se održi jos koji interju pripremite dete na to.*

Pozeljno ponasanje intervjuera

- *Adekvatno neverbalno ponasanje za vreme intervjuja je isto toliko vazno kao i verbalne instrukcije koje intervjuer daje:*
 - *Budite relaksirani, sedite i okrenite svoje telo malo prema detetu*
 - *Izrazite prijateljstvo i podršku*
 - *Često pravite kontakt očima sa detetom, ali nemojte da ga fiksirate*
 - *Govorite sporo, koristite kratke rečenice i pravite kratke pauze izmedju rečenica.*

- *Izrazite svoju pažnju i interesovanje čestim ponavljanjem “mhm” etc., ali nemojte davati kvalitativna potkrepljenja, kao npr. “dobro”, “tačno”*
- *Pohvalite dete za napor koji ulaže generalno*
- *Nemojte praviti iznenadne pokrete ili da iznenadno podižete glas*
- *Ne prekidajte dete*
- *Dozvolite pauze*
- *Pokažite strpljenje*

Prostorija za intervjuisanje

- *Prostorija za intervjuisanje ne sme da bude velika*
- *Soba mora da bude namenjena deci, sa dečjim slikama i bojama koje su primerene dečjem uzrastu.*
- *Soba ne treba da ima igračke, ali može da ima punjene životinje (mede, zeke i sl.)*
- *Nameštaj treba da odgovara veličini deteta*
- *Krejoni i hartija su dobrodosli, ukoliko je to potrebno*
- *Ne unositi hranu i piće*

Korisne sugestije za uzimanje iskaza od deteta

- *Pripremite scenario*
- *Dobro se organizujte*
- *Radite taj posao samo ako imate relevantno radno iskustvo i potrebno znanje*
- *Budite kritični prema vlastitom radu i proveravajte ga gledajući videokasete vlastitih intervjua*
- *Nema perfektnog intervjua, niti intervjuera!*

Deset najčešćih grešaka intervjuera

- Propust da se objasni svrha intervjuja*
- Propust da se objasne osnovna pravila intervjuja*
- Propust da se sa detetom uspostavi odgovarajući odnos*
- Propust da se detetu da mogućnost da samo opiše svoje vidjenje događaja i situacije oko toga*
- Isključivo oslanjanje na zatvorena pitanja, uz propust da se pitaju otvorena pitanja*
- Postavljanje neadekvatnih pitanja*
- Propust da se produži, proširi ili produbi ono što je dete već samo reklo*
- Propust da se detetu omoguće pauze, ako su one bile potrebne*
- Prekidanje deteta kada ono govori*
- Propust da se intervju zatvori na odgovarajući način*

VAŽNO

- Mišljenje deteta ne mora uvek da bude najbolji interes deteta
- Sud procenjuje najbolji interes deteta
- Po nalogu suda organ starateljstva dostavlja nalaz i mišljenje o elementima najboljeg interesa, kao i autentično mišljenje deteta
- Sud donosi odluku o vršenju roditeljskog prava i modelu održavanja kontakta sa drugim roditeljem
- Ako je odluka suprotna mišljenju deteta važno je detaljno obrazložiti razloge u kontekstu najboljeg interesa deteta

... Hvala na pažnji!

- **Pitanja,
komentari,
sugestije**

Kontakt:

nadasarac@hotmail.com

+381 64 1473277